

jų atsirado ir „sultingi“ lietuviški vulgarizmai, kurių nebuvo J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos žodyne ir kurių pagaliau sulaukė vulgarių vertybių vartotojai. Nevengia A. Butkus ir barbarizmų, pvz., la. *žuliks*, lie. *žulikas*, *babaškė* etc. Kai kurie iš jų Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įtraukti į didžiųjų klaidų sąrašą, pvz., *žulikas*.

Recenzuojamojo žodyno konkrečią analizę būtų galima tęsti ir toliau, bet ta analizė nepakeistų svarbiausių išvadų: 1. A. Butkaus išleistas žodynas nėra originalus žodynas – jo sandara, žodžių inventoriūs ir žodžių reikšmių iliustracinė medžiaga yra paimta iš J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos žodyno; 2. A. Butkus į sau priskiriamą žodyną yra įtraukęs tik nedidelę dalį naujų žodžių (apie 1 000); 3. A. Butkus papildė J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos žodyną tikslesne ar aktualesne iliustracine medžiaga, paredegavo žodyno tekstą, vietomis pakoregavo žodžių lizdus. Turint visa tai galvoje, kyla pagrįstas klausimas, ar A. Butkus nebus tik prasilenkęs su mokslininko etika, ar nebus leidęs surūdyti mokslininko sąžinės užraktui. Kaip latvistas jis turėjo puikių pavyzdžių pasielgti korektiškai nesumenkindamas ir savo autoriteto. Pirmasis sąžiningo mokslininko pavyzdys jam turėjo būti Janis Endzelynas, kuris nepasisavino K. Miūlenbacho parengto latvių kalbos žodyno. Pirmųjų trijų tomų titulinuose lapuose parašyta *Rediĝėjis, papildinājis, turpinājis J. ENDZELĪNS*, o ketvirtą tomo tituliniam lape – *Rediĝējis, papildinājis, nobeidzis J. ENDZELĪNS*. Antrasis, dar geresnis, pavyzdys turėjo būti „Lietuvių-latvių kalbų žodynas“, išėjęs 1995 m. Tarp kitų žodyno 2-ojo leidimo autorių yra ir 1-ojo leidimo A-N dalies autorė Apolonija Buojatė, kuri prie 2-ojo leidimo jau nebeprisidėjo – ji mirė 1976 m. Grįžtant prie recenzuojamojo žodyno reikia pabrėžti, kad šiuo atveju didžiausia ir pelnyta pagarba būtų buvusi atiduota J. Balkevičiui ir J. Kabelkai, jei A. Butkus titulinį lapą būtų parašęs taip:

J. Balkevičius

J. Kabelka

Latvių-lietuvių kalbų žodynas

Latviešu-lietuviešu vārdnīca

Apie 43 000 žodžių

Ap 43 000 vārdu

Papildė ir paredegavo A. Butkus

Dar pora pastabų. Sprendžiant iš pažymos *pron.* galima daryti išvadą, kad A. Butkus latvių ir lietuvių kalbose rado tik po du įvardžius: latvių – *kas* ir *kāds*, lietuvių – *kas* ir *koks*; prie *abi*, *es*, *tu*, *viņš*, *mēs*, *jūs*, *tas*, *šis* jokių pažymų nėra. Vadinasi, galima manyti, kad šie žodžiai nėra įvardžiai. Kadangi pažymos *pron.* prie minėtų žodžių nėra J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos žodyne, galima drąsiai teigti, kad A. Butkus tik akiai perrašė anųdviejų tekstą negalvodamas apie jo trūkumus. Įvairių trūkumų A. Butkus nepastebėjo ir kitais atvejais, pavyzdžiui, kad bendrinei lietuvių kalbai neteiktini žodžiai yra *nuriebinimas*, *nuriebinimo* (procedūros kursas).

Kartais perrašant padaroma ir klaidų, plg. klaidingai perrašytą paskutinį žodyno žodį.

Apskritai recenzuojamasis žodynas yra tik papildytas ir pareduotas J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos žodynas. Vyresnės kartos lituanistai, kurie dar atsimena J. Balkevičių ir J. Kabelką, skaitydami žodyną, iš esmės matys jų darbą, girdės jų tariamus latviškus ir lietuviškus žodžius, bet tituliniam lape neberas jų pavardžių, kurias dėl nesuprantamų priežasčių išstūmė A. Butkaus pavarde. Kas parašyta – nebeištrinsi. Teisus buvo Apijus sakydamas: *faber est quisque fortunae suae*.

Albertas Rosinas

A Handbook of Germanic Etymology, by Vladimir Orel, Leiden, Boston: Brill, 2003, 683.

Vladimiro Orelo veikalas – tai 476 puslapių žodynas, apimantis, kaip rašo ir pats sudarytojas, didžiumą, bet ne visą pragermanų leksiką (p. XI). Germanų kalbų žodžiai čia grupuojami pagal rekonstruotus germanų prokalbės žodžius, taigi žodyno straipsnių antraštės yra praformos. Toliau pateikti svarbesniųjų germanų kalbų duomenys: pirmiausia, jei įmanoma, senosios germanų kalbos – gotų, senųjų šiaurės germanų (senųjų islandų ir kt.), senųjų anglų, senųjų fryzų, senųjų saksų, senųjų vokiečių aukštaičių, jei šiose kalbose atitikmenų nėra – pasitelkiamos, pavyzdžiui, vidurio ar naujosios vokiečių ir anglų kalbos.

Rekonstruotosios praformos etimologijai nustatyti ieškoma kitų ide. kalbų giminaičių. Tokios struktūros yra daugelis panašaus pobūdžio etimologinių žodynų, kuriuose aptariama vienos indoeuropiečių kalbų grupės ar kelių artimų giminių grupių leksika. Pvz., W. Stokes, *Urkel-tischer Sprachschatz*, Göttingen, 1894; *Słownik prasłowiański*, I, 1974– [I bandomasis, 1961], O. Трубачев, *Этимологический словарь славянских языков I–*, 1974–, iš pradėtų naujesniųjų – A. Аникин, *Этимология и балто-славянское лексическое сравнение в праславянской лексикографии (*a- –*go-)*, 1998 bei B. Расторгуева, Д. Эдельман, *Этимологический словарь иранских языков, I (a–ā)*, 2000. Beje, visais šiais darbais, išskyrus F. Sławskio pradėtą leisti *Słownik prasłowiański* ir Rastorguevos bei Edelman darbą, aptariamajame darbe pasinaudota. Tai matyti ir iš literatūros sutrumpinimų sąrašo knygos pradžioje (p. XV–XXXVI), ir iš paties žodyno – mat kiekvieno straipsnio pabaigoje Orelas nurodo panaudotos literatūros duomenis. Žodyno pabaigoje pateikiami germanų ir kitų kalbų žodžių registrai (p. 477–683).

Iki šiol specialiai pragermanų leksikai tebuvo skirtas XX amžiaus pradžioje pasirodęs H. Falko ir A. Torpo *Wortschatz der germanischen Spracheinheit* (Göttingen, 1909; kaip trečioji *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen* dalis). Taigi, kaip rašoma naujosios knygos paskutiniame kietviršyje, tai dar vienas bandymas rekonstruoti minėtąją leksiką. Palyginus abu žodynus, akivaizdu, kad Orelo darbas praaugo savo pirmtaką. Šitai lėmė ir panaudota nauja etimologinė literatūra, ir išsamesnės germanų istorinės morfologijos žinios. Buvo atsisakyta jau senokai neįtikimais tapusių kai kurių žodžių, kamienu siejimų (pvz., žodžius, įvardijančius lokį – s. v. a. *bero* ir kt., – sieti su neva degimą nusakančia ide. šaknimi *bher-*, Falk Torp 1909, 263), nepatogaus, indų alfabeto tvarka parremto medžiagos išdėstymo.

Trumpoje pratarmėje (p. XI–XIII) Orelas nurodė, kokie germanų kalbų žodžiai buvo ar nebuvo įtraukti į tyrimų akiratį. Medžiagos pagrindą sudarė germanų žodžiai, aptinkami visose trijose (šiaurės, rytų ir vakarų) ar dviejose kalbų šako-

se; taip pat įtraukti ir aptinkami tik vienoje šakoje, bet turintys archajiškumą liudijančių kitų kalbų giminaičių, esantys plačiai paplitusių darinių pamatas arba dar pragermanų laikais atėję skoliniai. Atsisakyta atskirai aptarti priešdėlių vadinčius (veiksmažodžius ir vardažodžius), neįtraukti tikriniai vardai, vietovardžiai, etnonimai, stengtasi atmesti vadinamuosius žodžius nebuvėlius ar reikšmes nebuvėles (ang. *ghost-words*, *ghost-meanings*). Šiek tiek užsiminta ir apie prokalbės leksikos rekonstrukcijos principus (p. XII). Buvo akcentuota, jog rekonstruojami žodžiai, o ne morfemos, paminėtos kaip kurios fonologinio, morfologinio pobūdžio problemos, pvz., parengėjo nuomone, ne visuomet įmanomas nustatyti germ. $|\ast e|$ ar $|\ast i|$, $|\ast f|$ ar $|\ast b|$, $|\ast l|$ ar $|\ast d|$ buvimas.

Vis dėlto žodyno pratarmė galėjo būti daug išsamesnė, tikslesnė, aiškiau suformuluota. Štai tik spėlioti galima, su kokiais morfologinės rekonstrukcijos sunkumais parengėjas susidūrė pateikdamas prieviksnius, rekonstruodamas dūrinių kamieno balsius (dūrinių jungiamuosius balsius?) ar šakninius kamienuosius (p. XIII). Neatskleisti ir realūs būdai, principai, kuriais remiantis buvo rekonstruotos pragermanų formos. Visai nėra apibrėžta, kaip suvokiamas pats germanų prokalbės terminas. Neaišku, ar galvoje turima vėlyvoji germanų prokalbės fazė prieš suskylant į atskiras kalbas, ar tiesiog ankstyvoji vienovės fazė. Matyt, žodyno parengėjui tai nebuvo svarbu. Todėl fonologinis praformų rekonstrukcijos pagrindas nėra vienodas – rekonstruoti garsai ar fonemos kartais priklauso skirtingiems chronologiniams pjūviams. Štai vėlyvas praformų $[\ast o]$, kurį nurodo atskirų germanų kalbų atitikmenys (pvz., s. v. a. $[uo]$), kai kuriuose ankstyvuosiuose tekstuose s. v. a. $[\ast o]$), kaip $[\ast o]$ germanų prokalbėje dar negalėjo egzistuoti. Tai rodo tuoj po prokalbės skilimo atėję skoliniai, pvz., go. *Rūmōneis* ‘romėnas’, lo. $[\ast o]$ čia pakeistas $[\ast u]$ (taigi skolinimo metu negalėjo egzistuoti germ. $[\ast o]$). Kaip aiškėja iš lo. $[\ast a]$ substitucijos, germanų prokalbėje būta arba tiesiog $[\ast a]$, arba kiek tamsesnio, labializuoto $[\ast ḁ]$, vėliau visose germanų kalbose virtusio $[\ast o]$ (žr. W. Krause, *Handbuch des Gotischen*, München, 1968, 34, 48; W. Braune, E. A. Ebbinghaus, *Gotische Grammatik*, Tübingen, 1981, 20). Tad žodyne

teikiama praforma *sōwelan (p. 361), plg. go. *sauil*, reikėtų koreguoti į **sāwila/o-* (**sāuila/o-*) arba **sāwila/o-* (**sāuila/o-*) < **sāuelo-*. Kartais, priešingai, rekonstruojamas labai archajiškas garsas. Štai prievoksmių galūnė *-*ōt* (*widōt, p. 465 ir kt.) nurodyta su *t*, o *-*t* (< ide. *-*d*) nepaliko jokio pėdsako germanų kalbose. Taip pat ir *axtōu ‘aštuoni’ (p. 5) rekonstruotas su ilguoju diftongu *ōu*, nors germanų kalbos suponuoja trumpąjį, plg. go. *ahtau*, s. v. a. *ahto* ir kt. Šiais atvejais per daug paisyta kitų giminių kalbų atitikmenų.

Orelas užsimena, jog rekonstruojant tam tikras formas ne visada buvo aišku, kurį garsą – [*e] ar [*i] – reikėtų rekonstruoti (p. XII). Teigiama, jog sunkiai išsprendžiamais atvejais buvo elgtasi pagal savo nuožiūrą („arbitrary“). Šis neapibrėžtumas taip pat sukėlė painiavos. Štai žodžių vidurio skiemenyse germanų kalbos lyg ir suponuotų senąjį [e] (jis kai kuriose kalbose virto [i]), plg. minėtą **sōwela-* (p. 361), rekonstruojama su [*e]. Tačiau ankstyvas skolinys *katilaz ‘dauba’ (p. 211) (iš lo. *catillus*) vis dėlto atspindi prokalbėje buvusį [i] ir paties parengėjo jau rekonstruojamas su [*i], žr. K r a u s e 1968, 34 (§ 27.2).

Ne visada įtikinama yra formų su geminatomis rekonstrukcija. Forma *skuddjanan (p. 345), iš tiesų *skuddian, būdinga vakarų germanų prokalbei: žinoma, jog prieš *i, u, r, l, n* čia yra vykusi priebalsių geminacija. Tačiau germanų prokalbei ji nėra būdinga (žr. B. W. B r a u n e, Althochdeutsche Grammatik, 14. Auflage, bearb. H. Eggers, Tübingen, 1987, 94tt.).

Morfologinė praformų rekonstrukcija, ypač kamieno, regis, irgi galėjo būti tikslesnė. Antai germanų žodžių, įvardijančių obuolį, praforma žodyne yra **ap(u)laz*, o s. v. a. *apful* kildinamas iš **ap(u)liz* (taigi *i* kamieno) (p. 21t.). Iš tiesų patikimiau rekonstruoti *u* kamieno formą **aplu-*, plg. F. K l u g e, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 24 Auflage, bearb. von E. Seebold, Berlin, New York, 2002, 52; K. B r u n n e r, Altenglische Grammatik, 3 Auflage, Tübingen, 1965, 220; W. B r a u n e, H. E g g e r s, Althochdeutsche Grammatik, 1907, 202. Germ. praforma **zud(z) ~ *zudaz* n. < **ghu-t(ó)-*, dievo pavadinimas (p. 145), turėtų būti rašoma be skliaustų –

**ghu-tó- > *zudā-*, nes žinoma, jog žodžiai vien su priesaga *-t* sutaptų su šakniniais vardažodžiais ir kaip abstrakčiai turėtų moteriškąją giminę (J. W a c k e r n a g e l, A. D e b r u n n e r, Altindische Grammatik, Göttingen, II 2, 1954, 41t. § 12; 22 § 9). Šiuo atveju germanų dievo pavadinimas yra *a* (< *o*) kamieno, niekatrosios giminės.

Gilinantį į atskirus žodyno straipsnius matyti, jog parengėjas, nuveikęs nemažą darbą – surinkęs ir išstudijavęs rūpimo žodžio etimologijas, – ne visuomet sugebėjo jas kritiškai įvertinti, patikrinti.

Be reikalo minima S e e b o l d o, kuris remiasi Trieru, pastaba (K l u g e 2002, 825), jog s. v. a. *scriban*, s. saks. *skrīban*, s. fryzų *skrīva* ‘rašyti’ galėtų būti ne lotynizmai (lo. *scribere* ‘rašyti’), o tik semantiškai paveikti lotynų žodžio (p. 344). Toks teigimas atrodo labai keistas, nepamatuotas, ypač žinant, kad germanai turėjo ir savą žodį veikiausiai runų rašymui žymėti, plg. s. ang. *writan*.

Turbūt per daug pasitikint F a l k o T o r p o žodyno pavyzdžiais (1909, 363), klaidingai nurodyta gotų žodžio *lamb* reikšmė (p. 234) – ji turėtų būti ne ‘ėriukas’, o ‘avis’ (žr. Die gotische Bibel, hrsg. von W. Streitberg, II, 1960, Darmstadt, 79). Tiesa, gotų žodžiui Streitbergas teikia dvi reikšmes – ‘Lamm, Schaf’, tačiau peržiūrėjus pavartojimo vietas šaltinyje matyti, jog visur turima galvoje ‘avis’, tik vieninteliu atveju go. *lamb* reikšmė nėra iki galo aiški.

Ne visada tiksliai aptarti ir greta germanų žodžių nurodyti giminių kalbų pavyzdžiai. Štai, veikiausiai remiantis F. K l u g e (Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 20 Auflage, bearb. von W. M i t z k a, Berlin, 1967, 97), s. v. a. *bero* ‘lokys’ (ir kt.) siejamas su lie. *béras* bei toch. A *parno*, B *perne* ‘spinduliuojantis, šviesus’ (p. 43). Iš tiesų toch. B *perne* reikšmė – ‘orumas, garbė’ (tos pat reikšmės yra toch. A *parām*, iš jo išvestas būdvardis *parno*, o iš toch. B daiktavardžio – adj. *perne_{us}*; W. T h o m a s, Tocharisches Elementarbuch, II, Heidelberg, 1964, 212), jis yra skolinys iš iran. **farnah-* ‘viešpaties, valdovo garbė, aureolė’ (W. K r a u s e, W. T h o m a s, Tocharisches Elementarbuch, I, Heidelberg, 1960, 54), niekaip negalimas sieti su ‘rudas’ ar ‘lokys’.

Kaip ide. **us-* ‘mus’ (> germ. *uns) paralelė pateikti toch. A *nās*, B *ñīs* (p. 460), tačiau šis tocharų kalbos įvardis yra vienaskaitos forma (žr. Krause, Thomas 1960, 162). Beje, šiame žodyno straipsnyje (*wes ~ *wiz) reikėtų papildomai nurodyti Falko Torpo žodyno 29–30 puslapį (ne tik 406), būtent čia analizuojama germ. *un-s ir kitos susijusios formos.

Apskritai etimologijos bei atskirų žodžių, jų tarpusavio santykių aptarimas žodyne atrodo perdėm mechaniskas, be argumentacijos. Tolimesne rekonstruoto pragermanų žodžio etimologija retokai pasidomima. Antai jau minėtasis germanų lokio pavadinimas nors ir siejamas su lie. *bēras*, tačiau morfologiniai genetiniai abiejų žodžių ryšiai neaptarti, nenurodyta ir su jais sietina ide. šaknis. Morfologinį vertinimą galėtų atspindėti giminiškų žodžių grupavimas. Štai aptariant germ. *xrawaz (p. 185) ‘žalias, šviežias’ prie lie. *kraujas* galima buvo prišlieti tos pat morfologinės struktūros s. i. *kravý-* (M. Mayrhofer, Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen, I, Heidelberg, 1986, 411). Beje, kita s. i. forma *kraví-* ‘žalia mėsa’ iš tiesų turėtų būti pateikta tik kaip *kravís-*, nes žodis yra š (s) kamieno (Mayrhofer 1986, 411).

Orelo žodyne neretai remtasi ir baltų bei slavų kalbų duomenimis. Šių kalbų, kurios kartu su germanų kadaise išgyveno bendrą epochą, medžiaga etimologijai turėtų būti ypač svarbi. Regis, žodyne nerasime naujų baltų kalbų žodžių aiškinimų, visa, kas šiuo klausimu teigiama, perimta iš panaudotos literatūros. Apgailiestautina, jog lietuvių duomenims įvertinti dažniausiai remiamasi gerokai pasenusiu E. Fraenkelio veikalu (Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg etc., 1962), nesinaudojama naujesniais darbais. Visai nepaminti V. Urbučio *Baltų etimologijos etiudai* (Vilnius, 1981), V. Mažiulio *Prūsų etimologijos žodynas* (I–IV, Vilnius, 1988–1997). Pastarasis darbas, reikšmingas ne tik prūsų, bet ir lietuvių, latvių leksikos istoriniams tyrimams, neįtrauktas ir į literatūros sąrašą, nors *Prūsų kalbos paminklai* čia nurodyti. Apmaudu, kad net ir senosios, į Fraenkelio žodyną įtrauktos etimologijos Orelo darbe kartais traktuojamos labai savotiškai. Matyt, šios aplinkybės lėmė, jog baltų, lie-

tuvių etimologijos požiūriu daug kas kalbamame žodyne pateikiama, aptariama klaidingai, neišsamiai.

Štai pragerm. *kultaz (norv. *kult* ‘apvali, stambi figūra; kalvos viršūnė’, s. ang. *colt* ‘kumeliukas’) siejamas su lie. *guldyti* ‘kastruoti’ (p. 223). Iš tikrųjų ši *guldyti* reikšmė yra antrinė, išriedėjusi iš pagrindinės ‘versti, leisti gulti’. Šiuo atveju be reikalo pasitikėta Fraenkelio mėginimu skirti homonimą *guldyti* ‘kastruoti’ ir sieti jį su *galdyti* bei kt. (Fraenkel 175). Tad ir Orelo žodyno etimologinė sąsaja yra netinkama.

Neįsigilinus kaip germ. *westanē (įvardžiai s. š. germ. *vestan*, s. ang. *westan* ‘iš vakarų’) : *westan (s. ang. *west* ‘į vakarus’, s. fryzų *west* ‘vakarai’) darybos ryšį paralelė nurodomi lie. *ūkanas* vs. *vākaras* (p. 459). O juk *ūkanas* yra vestinas iš *ūkas* ar *ūkti* ‘niauktis’, kaip ir *rūkanas* ‘apsiniaukęs’ iš *rūkas* ar *rūkti*, *vařganas* iš *vařgas* ar *vařgti*. Tad *vākaras* nėra *ūkanas* darinio pamatinis žodis.

Nesuprantamai žodyne pasielgta su baltų ir slavų rankos pavadinimo etimologijomis. Kaip go. *handus*, s. ang. *hand* ir kt. darybos paralelė pateikiama lie. *rankà*, vedama iš *riñkti* (p. 159). Taigi tarsi pritariama Fraenkelio žodyno (697) aiškinimui, jog baltų (ir slavų) rankos pavadinimo motyvacija – ‘rinkėja’. Tačiau aptariant germ. *wranǝō (p. 471) minimas Mikkolos bandymas sl. *rǝka sieti su germanų žodžiais, įvardijančiais sulenktumą, kumpumą (s. isl. *rá* ‘kampas’, s. šved. *vrá* ‘t. p.’, s. isl. *rǝng* ‘laivo skersinis’): taigi ranka suvoktina kaip ‘kumpoji’, t. y. ‘ranka su sulenktais pirštais’¹, nors iš tikrųjų Mikkola šitaip aiškina ir baltų giminaičius. Taigi baltų slavų duomenys bei dvi etimologijos neįmanomai padalotos per pusę.

Minint lie. (žem.) *beñgti* ‘baigti’ ir kaip seną veldinį gretinant su skr. *bhanákti* ‘laužo, daužo’, arm. *bek* ‘sudaužytas’, spėjamai germ. trm. *ban-gen* ‘mušti, belsti’, isl. *banga* ‘kalti, daužyti, belsti’ (p. 35) negalima buvo apeiti V. Urbučio atliktos

¹ Beje, dėl galimo panašios reikšmės atsiradimo iš ‘sulenktumas, kumpumas’ palygintinas s. i. *vrís-* ‘pirštas’ iš **urik-* ‘kumpas’ (M. Mayrhofer, Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen, II, Heidelberg, 1996, 597).

išsamios analizės, rodančios, jog jis antrinis, kilęs šalia *bigti (*binga) : beigti : baigti (ide. *bhei-, *bhī- ‘mušti’), plg. spiñgti : speñgti šalia spiłgti (spiñga) : spiłgti (U r b u t i s 1981, 100–104).

Abejotina, ar su go. *huhrus* ‘alkis’, s. š. germ. *hungr* ‘t. p.’, s. v. a. *hungar* ‘t. p.’ ir kt. susijęs lie. *keñkras* ‘liesas, sudžiūvęs, prakaulus’ (taip teigiama žodyne p. 194). Regis, šis lie. žodis, užfiksuotas tik Juškos žodyne ir Kupiškėje, yra labiau paplitusio *keñgras* ‘t. p.’ antrinis variantas. Lie. *keñgras* – veikiausiai veiksmazodžio *keñgti* ‘skursti, šepiti, liesėti’ (žr. LKŽ V 566) *ra-* priesagos vedinys, plg. *ikkti*, *gūdras* : *gūsti*. Tokio pavidalo lietuviškas pavūzdys germanų kalbų žodžiams fonetiškai nebetinka.

Nepagrįstai pragerm. *nēbrō (s. š. germ. *nærf* ‘beržo tošis’, v. v. a. *dēver* ‘t. p.’) mėginama sieti su lie. *nēbėsis* ‘kas silpnas, menkas’ (p. 286). Čia teisesnis yra Fraenkelis, kuris *nebesis* laiko lietuvių naujadaru iš *nebe* (F r a e n k e l 1949t.).

Taip pat ir lie. *snakē* ‘sraigė’ F r a e n k e l i s pamatuotai laiko germanizmu (851), tai rodo ir žodžio paplitimas (vien Prūsų Lietuvoje, žr. LKŽ XIII 235). Bandymas sieti su v. v. a. *snigge* ‘sraigė’, s. v. a. *sneggo* ‘t. p.’, ide. **snā-* ‘tekėti, plaukti’ Orelo žodyne (p. 357) yra klaidinantis.

Pasitaiko ir daugiau nelietuviškos kilmės žodžių, kurie parengėjo nepamatuotai laikomi indigeniais. Lie. *karbas* ‘krepšys’, siejamas su s. v. a. *harpfa* ‘arfa’, lo. *corbis* ‘krepšys’ (p. 163), iš tiesų yra slavizmas. Be to, svarstyta, ar semantiškai įmanoma sieti ‘arfa’ su ‘krepšiu’. Teigiama, jog s. š. germ. *ganga* ‘ėjimas’, s. v. a. *miti-ganga* ‘tarnaitė, kambarinė’ savo struktūra ypač artimi skr. *jañghā* ‘blauzda’, lie. *pražanga* ‘nusikaltimas’ (p. 126). Tačiau lietuvių darinys yra gana naujas, tai veikiausiai iš senųjų lietuviškų tekstų atėjęs vertinys (le. *przestęstwo*). Šiuo atveju geriau buvo gretinti lie. *žanga* ‘žengimas’.

Go. *driugan* ‘kariauti’, s. ang. *dreógan* ‘veikti, stengtis, atlikti’ Orelas atsargiai („probably related“) sieja su lie. *draugas*, pr. *drūktai*, sl. *drugō (p. 75). Kad atsargumo nereikėjo, puikiai parodo M a ž i u l i o etimologija (1988, 222t.). Ji kaip tik ir užpildo žodžių pirminės motyvacijos, tolesnių sąsajų spragą aptariamame darbe. Kita vertus, ne labai aišku, kas norėta pasakyti teiginiu, jog mi-

nėti germ. žodžiai istoriškai identiški su s. v. a. *triogan* ‘apgauti’ ir kt. (< vakarų germ. *dreužan). Juk dėl semantikos jie vargu ar yra etimologiškai sietini, plg. dar į antrąją homonimiškos šaknies žodžių grupę tinkantį s. i. *druh-* ‘apgauti’ (M a y r - h o f e r 1986, 760).

Kai kurių su germanų leksika siejamų lietuviškų žodžių reikšmė nurodyta netiksliai: *bróžti* ‘to whisk’ (p. 55) vietoj ‘braukti, čiuožti’, *pálsas* ‘pale’ (p. 91) vietoj ‘pilkšvas, šviesiai žalias, nerūškios spalvos, nublukęs’, *lėngti* (*lėngsta*) ‘to check, to inhibit’ (p. 240) vietoj ‘silpnėti, nykti, džiūti nuo ilgos ligos, ilgai sirgti, sirguliuoti’; *skūsti* (*skuñda*) ‘to be nervous, to be tired’ (p. 345) – reikšmė perimta iš Fraenkelio žodyno, tačiau LKŽ teikia tik ‘imti skaudėti, skausti’.

Tikroji žodžio semantika neretai pakoreguotų ir etimologinį aptarimą. Antai Orelas teigia, jog pragerm. *xraþaz ‘kas greitas’ struktūriškai (ang. *structurally*) artimas lie. prieveiksmiui *apikratai* ‘greitai’ (p. 185). Galima tik spėti, jog galvoje turimas tas pats žodžių šaknies balsių kaitos laipsnis bei *o* kamienas. Tačiau, matyt, iš Leskieno veikalo vis perimama lie. žodžio reikšmė ‘greitai’ nėra pirminė. Pasak LKŽ, *apikratai* vienintelį kartą pavartotas *Knygos nobažnystės* postilėje: todrin beg’ greaýtay ir ápikratay (SE)². Tarmėse aptinkamas būdvardis *apykratis* kiek kitokia reikšme ‘gana kratus’ (*Arklys apykratis, negera joti* Kp, LKŽ I 211). Taigi greičiausiai ir prieveiksmais pirma reiškę ‘kratamai, kračiai’. Kadangi kratymas juntamas greitai jojant ar važiuojant, vėliau galėjo išsirutulioti ir perkeltinė reikšmė ‘greitai’. Vadinasi, nurodyta lietuvių ir germanų žodžių sąsaja neegzistuoja.

Apskritai semantikos tyrimai aptariamame darbe dažniausiai apeinami. Kaip pripažįstama pratarmėje (p. XII), pragermanų žodžių semantinė rekonstrukcija palikta skaitytojui. Dėl to galima abejoti, ar iš tiesų žodyne buvo rekonstruoti

² Tiesa, LKŽ nurodytas SE puslapis (242) nėra tikslus. Kaip matyti iš D. P o c i ū t ė s parengto ir išleisto 1653 metų *Knygos nobažnystės* perspaudo (Vilnius, 2004), reikėtų nurodyti 261 puslapį. O LKŽ duomenys – iš 1684 m. kontrafakcinio leidimo.

žodžiai, kaip akcentuota parengėjo. O juk būta nemaža atvejų, kai atskirų germ. kalbų atitikmenų reikšmė sutapo, tad ir rekonstruotosios praformos reikšmė, savaime suprantama, buvo tokia pat. Nepakankamas dėmesys semantikai matyti ir tolesnės etimologiškai giminiškos leksikos sąsajoje. Ar iš tiesų čia giminiški žodžiai, jei jų reikšmės smarkiai skiriasi, galėtų atskleisti tik išsamūs reikšmių rutuliojimosi bei žodžių darybos tyrimai. Tai pasakytina apie germ. *ħalþaz (go. *balþaba* ‘drąsiai, narsiai’, s. š. germ. *ballr* ‘kietas, atkaklus’ bei kt.) ir lie. *báltas* siejimą (p. 34; semantiškai įmanomesnis atrodo P o k o r n o, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern, München, 1959, 121 germ. žodžio vedimas iš šaknies ide. **b^hel-* ‘tinti, brinkti’); s. š. germ. *erta* ‘tyčiotis, erzinti, pykdyti’ (bei kt.), go. *baidjan* ‘prispirti, priversti’ (bei kt.) ir gana naujų lie. *ardýti*, atitinkamai lie. *baidýti*, kauptvų iš *irti*, atitinkamai *bijóti*, gretinimą (p. 25; 32); dar iš F a l k o T o r p o žodyno (273) ateinantį go. *biugan* ‘lenkti, sukti’, s. v. a. *biogan* ‘t. p.’ (bei kt.) siejimą su lie. *búgti*, gr. φεύγω ‘(pa)bėgti, (pa)sprukti’, lo. *fugiō* ‘t. p.’ (p. 43) ir apie daugelį kitų.

Pridurtina, jog lietuvių kalbos pavyzdžiai, ypač veiksmazodžiai, gana dažnai pateikiami su korektūros klaidomis (ypač daug klaidų žodžių rodyklėje): *alkúnė* 232, *baidýti* 667, *bėgu* 667, *isėkti* 311 ir *isėkti* 668 (senųjų tekstų žodis iš tiesų yra užfiksuotas be kirčio, žr. LKŽ), *kliūvu* 176, 669, *kuštu* (vietoj *kūštu*) 190, 669, *mežu* 272, 670, *rėpiu* 669, *sėkla* 671, *skęstū* 671, *skrentu*, *skręsti* (vietoj *skrentu*, *skresti*) 344; *slėgiu* 671, *spėju* 671, *stėru* 671, *trėšiu* 672, *trėšku* 672, *trėštu* 672, *tėsiu* 672, *vėržti* (vietoj *vežti*) 471, *zveris* 43, *žėsis* (vietoj *žas*) 673, *žavėti* 673.

Net ir gramatikos terminų sutrumpinimų sąrašas (p. XXXVII–XXXVIII) nėra be trūkumų: čia užmiršta paaiškinti dalį veiksmazodžio, skaitvardžio sutrumpinimų – wk. vb., str. vb., num.

Telieka konstatuoti, jog V. Orelo užsibrėžtas darbas – pragermanų leksikos rekonstrukcija – būtų buvęs labai reikalingas ir savalaikis. Gaila, kad išleistasis veikalas panašesnis į etimologinės literatūros rūpimais klausimais sąvada. Jis patogus dėl sutelktos informacijos. Tačiau germanų ir kitų giminiškų kalbų etimologija besidomintis skaitytojas atsivertęs šią knygą pats turi imtis tyrimo.

Birutė Kabašinskaitė